УДК 330.342.146 (177)

В. В. ШКОНДА
А. В. КАЛЬЯНОВ
Донецький інститут, МАУП

КОНЦЕПТУАЛЬНА МОДЕЛЬ СОЦІОЕКОНОМІКИ У ЛЮДСЬКОМУ ВИМІРІ

Наукові праці МАУП, 2013, вип. 4(39), с. 129—134

У сучасний період розвитку трансформаційної економіки та модернізації суспільства в Україні підвищується інтерес до соціоекономіки, її ролі, значення і змісту, що стає предметом не лише обговорень в академічній спільноті, а й важливих міждисциплінарних наукових досліджень.

В умовах становлення соціальної, правової держави і формування громадянського демократичного суспільства в Україні особливого значення набувають соціальна орієнтація економіки [1—6], вдосконалення соціальної політики держави [7—10] та підвищення ефективності соціального партнерства [11]. Останнє виступає цивілізованим та ефективним методом вирішення соціальних конфліктів на різних рівнях — від національного масштабу до конкретного підприємства (роботодавця). Саме в рамках цього механізму набувають істотного значення соціальні позиції соціоекономіки, які визначаються проведенням соціологічного спостереження та соціального моніторингу дій апарату влади та різних сфер якості і рівня життя населення [12].

Розглядаючи суспільство як складну цілісну систему, де є ієрархія, підсистеми різної складності й організації, діють загальносоціологічні процеси і закономірності з управлінськими тенденціями, — особливу роль у ньому відіграє людина, держава, суспільство, соціальні спільноти та інститути, окремі політичні партії та громадські неурядові організації, асоціації громадян, колективи, фонди, принципово нові для українського суспільства суб'єкти, що здійснюють свою діяльність у різноманітних формах, як у межах інституціональних структур, так і на громадських самодіяльних засадах [13].

Слід відзначити, що успіхи в розвитку соціоекономіки визначають можливість поступового входження України у світове співтовариство, інтеграцію у європейські структури. В умовах ринкових перетворень, коли кожна людина самостійно приймає рішення про форму участі в економічному процесі та в основному особисто відповідає за своє благополуччя, соціальній політиці держави відводиться особлива роль. З позицій людського розвитку, незважаючи на те, що в нових умовах змінюються функції держави, її головним завданням залишається створення кожному громадянину суспільства такого га-

© В. В. Шконда, А. В. Кальянов, 2013

рантованого рівня та якості життя, який би відповідав його трудовому внеску в особистий добробут.

Відтак, Україна не зможе інтегруватися у європейський економічний простір, якщо не забезпечить для свого населення загальноприйняті соціальні стандарти і нормативи та добробут.

Згідно з Конституцією [14] Україна є соціальною державою, в якій права людини та гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності, а забезпечення прав людини є головним обов'язком держави, яка надає кожній людині рівні умови для розвитку, можливості для застосування своїх здібностей на власну і суспільну користь, тобто для самореалізації її соціального потенціалу.

Слід зазначити, що забезпечення соціальної рівноваги в суспільстві неможливе без розробки інтегрованої соціальної політики держави та регіонів, яка не повинна породжувати зрівнялівки та утриманських настроїв при розподілі та споживанні життєвих благ. Вона повинна посилювати мотивацію людини до праці, створювати відповідні умови для найповнішого виявлення її здібностей.

Отже, концептуальна модель соціоекономіки передусім має відповідати її провідним, загальним та спеціальним принципам, які тісно взаємопов'язані, коли їх цілісне втілення може забезпечити певний успіх в управлінні складними соціальними явищами (рис. 1). Слід зазначити, що існує органічний взаємозв'язок принципів соціоекономіки та провідних принципів Концепції розвитку людського потенціалу [15]. Саме це передбачає необхідність їхнього постійного вдосконалення не лише з позицій методологічної доцільності, а й реальних потреб сучасної практики соціального управління, якщо вони не суперечать структурній та істотній визначеності і доповнюють їх. Необхідно підкреслити, що принципи соціоекономіки діють насамперед у всіх складних динамічних системах, у тому числі в економіці та соціальній сфері.

Для ефективного управління соціальними та економічними процесами в соціальній, економічній, фінансовій, трудовій та виробничій сферах необхідна відповідна інформація, яка повинна систематизуватися за її найбільш інформативними індикаторами на вході та на виході системи і враховувати індикатори ефективності соціоекономічного комплексу (управлінські, соціальні, економічні, фінансові, господарські тощо).

Досягнення високої якості управління соціальними та економічними процесами має передбачати врахування мети соціоекономіки ($Ц_{се}$), використання відповідних регуляторів соціоекономіки ($R_{се}$) в рамках державного, регіонального, муніципального, галузевого та локального рівнів, застосування провідних ефективних методів ($М_{се}$) антикризового, податкового регулювання і саморегулювання, зниження впливу на рівень та якість життя населення інфляційних чинників, забезпечення цільового характеру соціальних видатків. Особлива роль у концептуальній моделі соціоекономіки має належати механізмам запровадження цих методів ($МЗ_{се}$) та постійному проведенню моніторингу соціальних та економічних процесів ($Мо_{се}$), який може доповнюватися результатами різноманітних за своєю спрямованістю соціологічних досліджень. Згідно з розробленою концептуальною моделлю соціоекономіки важливо відстежувати стан її ефективності ($Е_{се}$), використовуючи такі індикатори ($І_{се}$): рівень та якість життя населення; відтворення та накопичення людського і соціального капіталу; трансформацію соціального капіталу в економічний та фінансовий; забезпечення соціальної безпеки, соціальної захищеності та добробуту населення; подолання бідності; підвищення трудової, громадянської, інноваційної та підприємницької активності населення; розвиток інтелектуальних, соціокультурних і духовних ресурсів соціуму; мобілізацію соціальних ресурсів на різних рівнях управління соціальними та економічними процесами; прискорення темпів економічного зростання і соціальних змін; формування та розвиток правосвідомості, правової культури та відповідної правової поведінки людини.

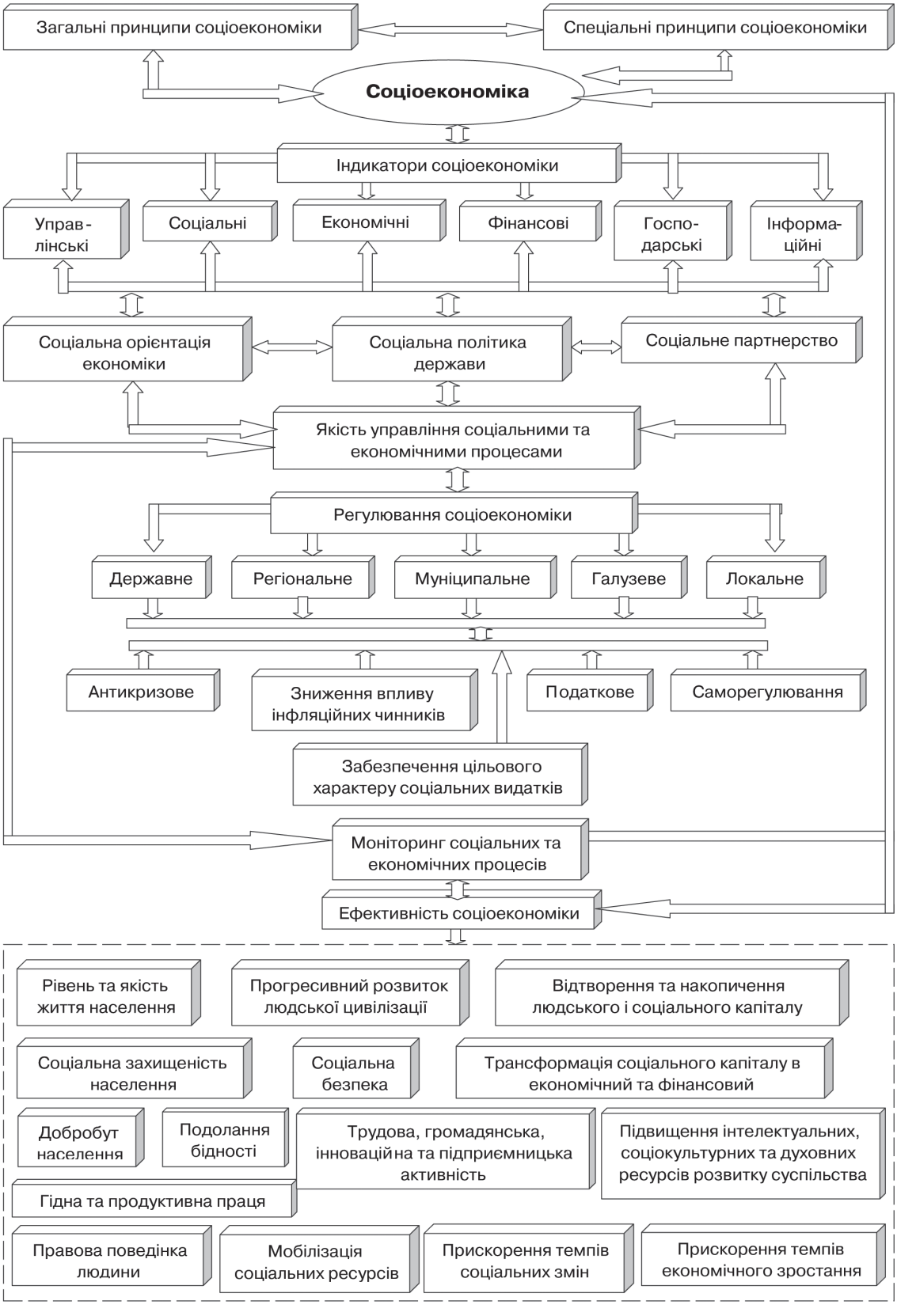

Рис. 1. **Концептуальна модель соціоекономіки**

У загальному вигляді ціль соціоекономіки полягає у забезпеченні її високої ефективності в суспільстві за допомогою відповідних індикаторів:

$$Ц_{се} = Е_{се} \cdot І_{се} \quad (1)$$

Використовуючи сучасну теорію управління, процес управління соціоекономікою ($У_{се}$) концептуально можна подати у такому вигляді:

$$У_{се} = (Ц_{се} \wedge R_{се} \wedge М_{се} \wedge МЗ_{се} \wedge Мо_{се}) \quad (2)$$

Причому у цій моделі важлива роль належить таким підпроцесам: прогнозуванню окремих параметрів і показників соціоекономічного комплексу в сучасних умовах України ($ПР_{сек}$); поточному, середньому та довготерміновому плануванню заходів із державної та регіональної соціальної політики ($ПЛ_{сп}$); прийняттю відповідних управлінських рішень ($Ур_{се}$) на різних рівнях (держава, соціальні інститути, галузі економіки, підприємства тощо) та використанню функцій контролю і регулювання ($Кр_{се}$).

$$У_{се} = (ПР_{сек} \wedge ПЛ_{сп} \wedge Ур_{се} \wedge Кр_{се}) \quad (3)$$

Для відтворення належних умов щодо збереження та розвитку людського потенціалу на сучасному етапі в контексті соціоекономіки необхідне розв'язання найактуальніших проблем його розвитку, що стримують підвищення рівня та якості життя населення України. Проте прийняті українською державою зобов'язання щодо досягнення *Цілей Розвитку Тисячоліття* не мають комплексного та ефективного запровадження у зв'язку з недосконалістю системи державного та регіонального соціального управління та її невідповідністю загальносвітовим цивілізаційним вимогам збереження людства, національним інтересам соціальної держави, гідного існування та розвитку людини. Значні здобутки щодо вдосконалення чинного законодавства в Україні для забезпечення соціального та людського розвитку не мають очікуваних результатів через низький рівень якості державного і регіонального управління, невикористання законів синергетики та відсутність прогнозування показників якості та рівня життя населення, неадекватність та невідповідність законодавчих і правових норм реальним можливостям їх реалізації.

Використовуючи методологічні засади соціоекономіки (концепція, методологічні принципи, оцінка стану та рівня використання і розвитку) на державному, регіональному та галузевому рівнях, поетапну оцінку розвитку людського потенціалу регіонів та галузей економіки можна надати у вигляді такого алгоритму (рис. 2), який передбачає послідовні дії щодо кількісно-якісної оцінки складових людського потенціалу, розрахунку інтегральних показників і визначення їх динаміки за регіонами і галузями економіки, діагностику і встановлення найгостріших соціально-

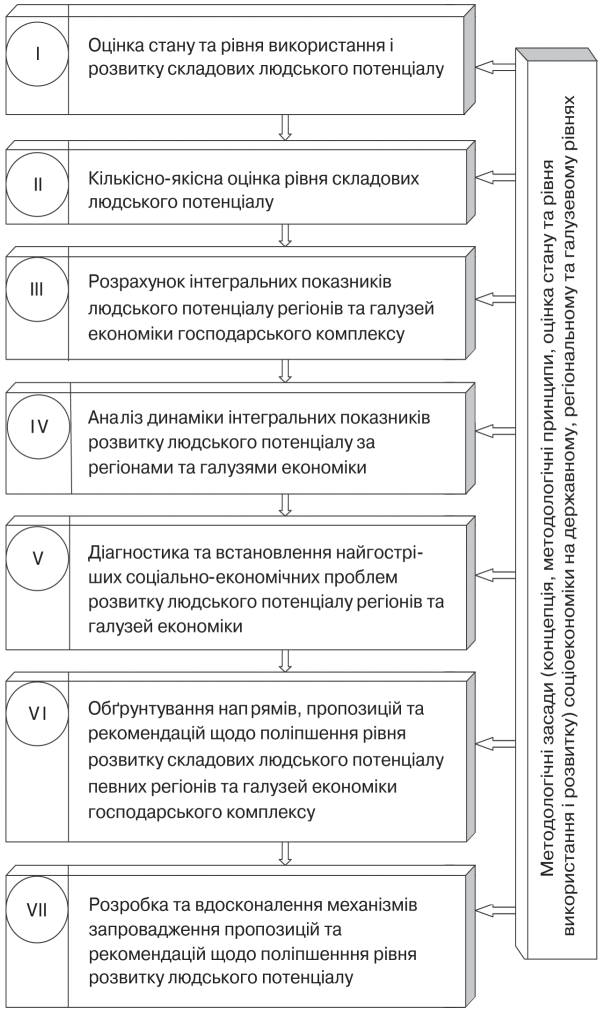

Рис. 2. **Алгоритм оцінки розвитку та використання людського потенціалу регіонів та галузей економіки**

економічних проблем, обґрунтування напрямів, розробки пропозицій і рекомендацій щодо поліпшення розвитку складових людського потенціалу, вдосконалення механізмів запровадження практичних заходів для поліпшення рівня розвитку людського потенціалу.

Важливу роль у функціонуванні соціоекономіки відіграє єдність і мультиплікативна залежність певних складових і регуляторів соціальної політики, оскільки вони становлять єдину систему суспільного розвитку. Проте зміни в будь-якій підсистемі соціальної політики позначаються на її ефективності та результативності на засадах мультиплікатора. Тому під час розробки стратегії і тактики економічної і соціальної політики держави та регіонів необхідно передбачати й враховувати всю сукупність наслідків, зумовлених різноманітними змінами та ризиками.

Формування більш широкого погляду на можливості моделі соціоекономіки полягає у концептуально поєднаних між собою і цілеспрямованих методологічних підходах, які спроможні забезпечити адекватність цієї моделі об'єктивним вимогам соціальної політики на засадах внутрішньосистемного та системно-синергетичного підходів.

Отже, використання концептуальної моделі соціоекономіки спрямоване на підвищення результативності взаємодії складових соціальної політики, їх поєднання, стабільне функціонування, цілеспрямоване зростання ефективності механізмів соціальної політики і функціонування соціоекономіки на різних рівнях управління соціальними та економічними процесами. Тобто все це передбачає своїм кінцевим результатом зменшення міри різноманітних ризиків та загроз з метою забезпечення гідного рівня життя і добробуту кожного громадянина суспільства.

Нові концептуальні можливості для адекватного осмислення сутності соціальної трансформації, яка змінює макроструктуру сучасного українського соціуму і вектор його історичного розвитку, відкриває системно-синергетична методологія. Зокрема, соціальна синергетика досліджує нелінійні зміни і процеси самореалізації, що виникають у нестійкому, неврівноваженому суспільстві, особливо під час реформ, що здійснюються. Соціосинергетика акцентує увагу на різні аспекти соціальної реальності, які в класичних теоріях розглядаються як другорядні і випадкові, хоча в кризовій ситуації, особливо в точках біфуркації, можуть зіграти вирішальну роль. Вплив на розвиток суспільства являє собою процес соціальної самоорганізації, який реалізується у формі взаємодії соціального порядку і соціального хаосу. Соціум протидіє ентропії, і в ньому постійно діють дві протилежні тенденції: до порядку та безладу. В результаті дисбалансу соцієтальна система потрапляє в ситуацію, далеку від рівноваги, а потім, якщо процес триває, — у режим катастрофи.

Нехтування синергетичними аспектами трансформації суспільства загрожує небезпечними соціально-економічними наслідками, які можуть спричинити лавиноподібне наростання хаосу в соціумі та економіці [16].

У рамках синергетичного підходу соціосинергетика дає можливість по-новому подивитися на трансформаційні ризики й управління кризовим станом соціуму. Воно має бути адекватним нелінійній природі складних та динамічних соціокультурних процесів і запобіжним критерієм потенційним ризикам і загрозам. Отже, в управлінській діяльності, особливо в біфуркаційний період, не можна ігнорувати синергетичні особливості системної трансформації соціуму.

Література

1. *Антонюк В. П., Кузнецова Д. В.* Соціоекономічні засади забезпечення людського та сталого розвитку / В. П. Антонюк, Д. В. Кузнецова // Соціоекономіка: Зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки промисловості; За ред. О. І. Амоша та ін. — Донецьк, 2010. — С. 191—200.

2. *Бульда С. О.* Методичні підходи до оцінки ефективності використання ресурсного потенціалу регіону / С. О. Бульда // Наук. праці МАУП. — 2011. — Вип. 4(31). — С. 101—109.

3. *Гришкін В. О.* Науково-методологічні основи соціалізації економіки і забезпечення соціальної динаміки суспільства: Автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.02.03 / В. О. Гришкін; Дніпропетр. нац. ун-т, 2006.

4. *Дроздова Л.* Методологічні засади дослідження якості життя працюючого населення / Л. Дроздова // Україна: аспекти праці. — 2011. — № 4. — С. 24—32.

5. *Кліменко О. В.* Трансформація підходів щодо управління людським капіталом в умовах економічної кризи / О. В. Кліменко // Вісн. Донецьк. нац. ун-ту: Серія В "Економіка і право". — 2013. — Вип. 1. — С. 61—64.

6. *Методологія* та методика визначення інтегральних соціальних показників / Відпов. ред. Ю. І. Саєнко. — К.: Ін-т соціології НАН України, 2004. — 372 с.

7. *Шамілева Л. Л., Панькова О. В.* Концепція ПАТ-аналізу в системі соціоеконометричного моделювання / Л. Л. Шамілева, О. В. Панькова // Соціоекономіка: Зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки промисловості; За ред. О. І. Амоша та ін. — Донецьк, 2010. — С. 70—81.

8. *Антонюк В. П.* Науково-методологічні засади державної політики формування та ефективного використання людського капіталу України / В. П. Антонюк // Регіональні проблеми людського та соціального розвитку: Тези доп. і повідом. міжнар. наук.-практ. конф. (Донецьк, 4—5 листоп. 2008 р.): В 2 т. — Т. 1 / НАН України. Ін-т економіки промисловості; За ред. О. І. Амоша та ін. — Донецьк, 2008. — С. 145—149.

9. *Гріневська С. М.* Нова соціальна політика держави як потенціал соціоекономіки / С. М. Гріневська // Соціоекономіка: Зб. наук. праць / НАН України, Ін-т економіки промисловості; За ред. О. І. Амоша та ін. — Донецьк, 2010. — С. 82—100.

10. *Ягодкіна А. Г.* Соціальна інфраструктура і політика / А. Г. Ягодкіна. — К., 2000.

11. *Шемяков О. Д.* Соціологічний моніторинг стану виробничої демократії на виробничому рівні в Донецькій області / О. Д. Шемяков // Розвиток сучасної логістико-орієнтованої економіки: Зб. наук. праць ДонДУУ. — Донецьк: ДонДУУ, 2012. — Т. XIII. — Серія "Економіка". — Вип. 227. — С. 357—364.

12. *Шконда В. В., Кальянов А. В.* Системна концептуальна модель розвитку корпоративної культури / В. В. Шконда, А. В. Кальянов // Наук. праці МАУП. — 2010. — Вип. 1(24). — С. 20—27.

13. *Управління* людськими ресурсами: Понятійно-термінологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. Г. В. Щокіна, О. В. Антонюка, М. Ф. Головатого. — К.: МАУП, 2006. — 496 с.

14. *Конституція* України: Закон України. Прийнятий на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254 к/96 ВР.

15. *Шконда В. В., Кальянов А. В.* Людський потенціал в аксіологічному вимірі / В. В. Шконда, А. В. Кальянов // Наук. праці МАУП. — 2011. — Вип. 4(31). — С. 47—53.

16. *Шконда В. В.* Синергетика, социум и социальная прогностика / В. В. Шконда // Громадянське суспільство: емерджентність взаємозв'язків його підсистем: Матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. 27—28 січ. 2011 р., Чернівецька філія МАУП. — Чернівці: Букрек, 2011. — С. 52—56.

Розроблено концептуальну модель соціоекономіки у людському вимірі, що враховує мету, регулятори, механізми запровадження її методів, індикатори ефективності соціоекономічного комплексу (управлінські, соціальні, економічні, фінансові, господарські), які зростають на засадах використання системно-синергетичної методології.

Разработана концептуальная модель социоэкономики в человеческом измерении, которая учитывает цель, регуляторы, механизмы внедрения ее методов, индикаторы эффективности социоэкономического комплекса (управленческие, социальные, экономические, финансовые, хозяйственные), которые увеличиваются на основе использования системно-синергетической методологии.

The conceptual model of socioeconomics in human dimension which considers the aim, regulators, inculcation mechanisms of its methods, indicators of social and economic complex efficiency (managerial, social, economical, financial, economic), which are increased on the basis of system-synergetic methodology use is developed.

Надійшла 11 жовтня 2013 р.